

**REGIJSKO SREČANJE ZA PRIMORSKO-NOTRANJSKO IN OBALNO-
KRAŠKO REGIJO v okviru 6. Slovenskega podeželskega parlamenta**

Poročilo regijske delavnice: Kulturna dediščina

Poročilo pripravila: Lara Pirc, LAS Zelena Istra

November 2025

UVOD

Kulturna dediščina Primorsko-notranjske in Obalno-kraške regije predstavlja eno najpomembnejših razvojnih, identitetnih in družbenih vrednot podeželja. Gre za prostor z izjemno raznolikostjo snovne in nesnovne dediščine, kjer se prepletajo kulturna krajina, istrska arhitektura, solinarska tradicija, lokalni običaji, narečja in zgodbe. Obenem je regija izpostavljena številnim sodobnim izzivom: demografskim spremembam, opuščanju zemlje, propadanju vaških jeder, izgubi nesnovnih znanj in pritiskom na prostor.

Regijska razprava je zato obravnavala vprašanje, kako dediščino ne le ohraniti, temveč tudi ponovno aktivirati in prenesti na prihodnje generacije. Poudarek je bil na zbranih pogledih lokalnih prebivalcev, društev, kulturnih delavcev, pridelovalcev, lastnikov zemljišč, občin in drugih deležnikov.

Da bi zajeli širok spekter izkušenj in vidikov, je bila delavnica izvedena po metodi »World Café«, ki spodbuja kroženje idej, nadgradnjo mnenj in soustvarjanje rešitev. Rezultati razprave predstavljajo pomemben prispevek k oblikovanju predlogov za Slovenski podeželski parlament.

V nadaljevanju poročila najprej predstavimo uporabljeno metodologijo, nato pa sistematično povzamemo ključne elemente kulturne dediščine, prepoznane oblike ponosa lokalnih skupnosti, temeljne izzive ter predloge in rešitve, ki so jih oblikovali udeleženci. Poročilo se zaključí s sinteznimi sklepi, ki so ključni za nadaljnje oblikovanje pobud na regionalni in nacionalni ravni.

2. METODOLOGIJA

Razprava je bila izvedena z metodo **World Café**, ki omogoča strukturirano, vključujočo in dinamično obravnavo kompleksnih tem. Metoda temelji na krožnem prehajanju med omizji in postopnem nadgrajevanju idej, kar omogoča, da se vzpostavi celovita in skupno oblikovana slika obravnavanega področja.

Udeleženci so bili razdeljeni na **štiri omizja**, vsako omizje pa je v treh zaporednih krogih obravnavalo **tri različna vprašanja**, ki so bila enaka za vse skupine. V prvem krogu so udeleženci analizirali ključne elemente dediščine in njihovo stanje, v drugem krogu so se osredotočili na priložnosti, v tretjem pa na izzive in predloge rešitev. Po zaključenem krogu so udeleženci prešli na naslednjo mizo, kjer so nadaljevali razpravo z novim vprašanjem ter obenem nadgradili misli prejšnjih skupin.

Na vsaki mizi je bil prisoten zapisovalec, ki je sistematično beležil ključne misli, opažanja, izzive ter predlagane rešitve. Tako je bil zagotovljen **konsistenten, neprekinjen tok informacij**, ki omogoča celostno analizo.

Uporaba metode World Café je omogočila:

- **enakopraven dialog**, saj je imel vsak udeleženec možnost izraziti svoje mnenje,
- **širok nabor perspektiv**, zbranih iz različnih lokalnih okolij in organizacij,
- **postopno nadgrajevanje idej**, saj je vsaka nova skupina gradila na zapisih predhodne,
- **visoko stopnjo vključenosti deležnikov**, od lokalnih skupnosti, kulturnih in turističnih akterjev, NVO, pridelovalcev, občin do posameznikov,
- **konsistentno zbiranje podatkov**, ki omogoča identifikacijo ključnih tem, vzorcev in ponavljajočih se izzivov.

Poročilo temelji **izključno na zapisanih prispevkih udeležencev**, brez dodatnih interpretacij ali vsebinskih razširitev, kar zagotavlja objektivnost in verodostojnost predstavljenih ugotovitev.

3. KLJUČNI ELEMENTI KULTURNE DEDIŠČINE

Analiza zapisov vseh štirih skupin kaže na izjemno bogastvo snovne in nesnovne dediščine v obravnavani regiji. Udeleženci so poudarili, da ti elementi ne predstavljajo zgolj zgodovinskega spomina, temveč imajo tudi pomembno vlogo pri oblikovanju identitete, družbene povezanosti, lokalnega ponosa in trajnostnega razvoja podeželja.

V nadaljevanju so predstavljeni najpomembnejši elementi snovne in nesnovne dediščine, kot so jih prepoznali udeleženci.

3.1 Snovna kulturna dediščina

Snovna dediščina obsega fizične, prostorske in materialne strukture, ki so nastajale skozi stoletja ter predstavljajo vidne sledi človeškega delovanja v prostoru. Udeleženci so kot najpomembnejše elemente izpostavili:

- kulturno krajino: terase, suhozidi, pašne in kmetijske površine, gospodarske površine med hišami, stare kmetije
- vaška jedra, zgodovinske stavbe
- sakralno dediščino: cerkve in svetišča
- soline kot edinstveni krajinski in gospodarski sistem
- gradove, utrdbe in arheološke ostanke
- tradicijske predmete in gospodarska orodja, povezana s preteklimi načini življenja

Ti elementi so bili prepoznani kot temelj prostorskega značaja in kulturne identitete regije.

3.2 Nesnovna kulturna dediščina

Nesnovna dediščina zajema znanja, prakse, pripovedi in navade, ki živijo skozi ljudi, njihove odnose in skupnostne tradicije. Udeleženci so kot osrednje elemente navedli:

- narečje in lokalni govor
- zgodbe, pripovedi, spomine in ustno izročilo
- šege, navade, vaške običaje, praznike in igre
- glasbo, ples in petje
- tradicionalne obrti, rokodelstvo in praktična znanja
- kulinariko, tradicionalne recepte in sezonske jedi

- medgeneracijski spomin in lokalno identiteto

Nesnovna dediščina je bila pogosto opisana kot tisti del kulture, ki se “najhitreje izgublja”, a hkrati predstavlja “najmočnejši nosilec identitete”.

4. DEDIŠČINA KOT TEMELJ IDENTITETE LOKALNE SKUPNOSTI

Ugotovitve razprave kažejo, da kulturna dediščina v obravnavani regiji ni zgolj predmet ohranjanja, temveč predstavlja ključni vir identitete in povezanosti lokalnih prebivalcev. Udeleženci so večkrat poudarili, da dediščina oblikuje občutek pripadnosti prostoru, utrjuje medgeneracijske vezi in krepi skupnostni duh. Iz zapisov je razvidno, da prebivalci svojo dediščino ne doživljajo le kot zgodovinsko dediščino, ampak kot živo, vsakdanjo sestavino svojega okolja, ki jo spremljajo močna čustvena navezanost, spoštovanje in ponos.

Posebej je bilo izpostavljeno, da so določeni elementi dediščine simboli lokalne identitete ter pomemben del kulturnega in družbenega spomina, kar potrjuje njihov dolgoročni pomen za razvoj regije.

Udeleženci so izrazili ponos nad:

- **kulturno krajino** (terase, suhozidi, oljčniki, vinogradi),
- **istrsko arhitekturo in starimi vaškimi jedri**,
- **solinarsko in agrarno tradicijo**,
- **lokalnimi šegami in navadami**,
- **glasbeno in plesno tradicijo**,
- **kulinariko in tradicionalnimi recepti**,
- **pripovedništvom in ustnim izročilom starejših generacij**.

Več skupin je opozorilo tudi na željo po **več ponosa** in **boljši vidnosti dediščine navzven**, saj prebivalci zaznavajo, da se prepoznavnost njihove dediščine zmanjšuje in da številni dragoceni elementi niso dovolj predstavljeni v širši javnosti.

5. GLAVNI IZZIVI

Analiza vseh zbranih zapisov kaže, da se udeleženci regijske razprave zelo konsistentno soočajo s podobnimi izzivi, ne glede na izvor ali delovanje znotraj regije. Izzivi so globoko sistemski, prepleteni in pogosto presežejo pristojnosti posameznih deležnikov. Gre za presek prostorskih, družbenih, gospodarskih in kulturnih dejavnikov, ki neposredno vplivajo na stanje snovne in nesnovne dediščine ter s tem na trajnostni razvoj podeželja.

V nadaljevanju so izzivi strukturirani tematsko, tako kot jih je mogoče razbrati iz zapisov skupin.

5.1 Kulturna krajina

Kulturna krajina, kot eden najprepoznavnejših simbolov regije, se sooča z večplastnimi izzivi, ki vplivajo tako na njeno fizično ohranjenost kot na njeno funkcionalno in identitetno vlogo:

- pomanjkanje vzdrževanja,
- neurejeno in razdrobljeno lastništvo,
- premalo finančnih spodbud za obnovo in upravljanje,
- pomanjkanje prenosa znanja (predvsem o suhozidih in terasah),
- odsotnost sistema upravljanja kulturne krajine,
- nejasne pristojnosti med državo, občinami in lastniki zemljišč.

Iz zapisov izhaja, da prav lastniški in upravljavski zapleti najmočneje zavirajo razvoj in revitalizacijo krajine.

5.2 Opuščena vaška jedra in arhitektura

Vaška jedra, ki so zgodovinsko središče družabnega in kulturnega življenja, se soočajo z izrazitim propadanjem.

Skupine izpostavljajo:

- propadanje starih stavb,
- prazne in neizkoriščene objekte,
- odseljevanje mladih in staranje prebivalstva,
- pomanjkanje strategij in modelov za revitalizacijo,
- neurejeno lastništvo nepremičnin,
- nezadostno občinsko podporo in pomanjkanje finančnih spodbud.

Opuščena vaška jedra so bila večkrat prepoznana kot ključni, a hkrati najranljivejši del kulturne identitete.

5.3 Nesnovna dediščina

Nesnovna kulturna dediščina se po zapisih udeležencev sooča z najhitrejšo izgubo. Izzivi vključujejo:

- upad prostovoljstva,
- premalo mladih v društvih,
- opuščanje vaških navad, praznikov in običajev,
- pomanjkanje prostorov za izvajanje tradicij,
- nezadostno dokumentiranje zgodb, šeg in navad,
- premalo programov za prenos znanja,
- nezadostno podporo občin.

Iz zapisov je razvidno, da brez nosilcev tradicije in organiziranih priložnosti za prenos znanja nesnovna dediščina izgublja svojo živost in trajnost.

5.4 Kulinarika

Kulinarika je pomemben del identitete, a se sooča z izzivi, ki izvirajo iz sprememb v načinu življenja in prehranskih navadah:

- tradicionalnih sestavin se ne prideluje več,
- lokalna hrana ni cenovno dostopna,
- sezonskost omejuje stalno ponudbo,
- vpliv sodobnega načina življenja (hitri obroki).

Izzivi nakazujejo, da kulinarčna dediščina izgublja kontinuiteto med generacijami.

5.5 Gradovi in zgodovinski objekti

Gradovi, utrdbe in druge zgodovinske stavbe imajo velik potencial za interpretacijo in razvoj, vendar ga trenutno ovira več težav:

- premalo interpretacijskih vsebin,
- nejasna lastništva,
- premalo dogodkov in programov,

- premalo vključevanja lokalne skupnosti.

Udeleženci menijo, da so ti objekti pogosto neizkoriščeni in nevidni v prostoru.

5.6 Prepoznavnost dediščine

Udeleženci so opozorili tudi na izzive, ki vplivajo na vidnost in prepoznavnost kulturne dediščine v širšem prostoru. Iz zapisov izhaja:

- dediščina ni dovolj vidna,
- premalo je promocijskih dogodkov,
- premalo interpretacij v grajskih in vaških jedrih,
- premalo povezovanja tradicije in sodobnih programov,
- slaba komunikacija med državo, občinami in prebivalci.

Kombinacija teh dejavnikov vodi v pojemanje identitete in zmanjševanje občutka ponosa, kar so udeleženci izpostavili kot pomembno sistemsko težavo.

6. PREDLOGI UDELEŽENCEV

Predlogi, ki so nastali v okviru razprave, predstavljajo neposreden odziv lokalnih deležnikov na izpostavljene težave in odražajo realne potrebe ter izkušnje prebivalcev podeželja. Udeleženci so oblikovali konkretne, izvedljive in razvojno usmerjene pobude, ki se nanašajo tako na sistemske spremembe kot na operativne izboljšave na terenu. Predlogi so razdeljeni v tematske sklope, ki sledijo strukturi izzivov ter omogočajo jasen pregled prioritetenih področij.

6.1 Sistem in upravljanje

Udeleženci so izpostavili, da je za učinkovito ohranjanje in razvoj dediščine nujna vzpostavitev preglednega, usklajenega in funkcionalnega upravljskega okvira. Ključni predlogi vključujejo:

- ureditev lastništva parcel in objektov,
- vzpostavitev dogovorov med državo, občinami, lastniki in upravljavci,
- vzpostavitev sistema upravljanja kulturne krajine,
- vključitev dediščinskih elementov v občinske prostorske načrte (OPN),
- določitev prioritetenih območij za obnovo in razvoj,
- izboljšanje komunikacije med deležniki na vseh ravneh.

Predlogi jasno kažejo, da je brez urejenih lastniških razmerij in usklajenega upravljanja zelo težko vzpostaviti trajne rešitve.

6.2 Financiranje in spodbude

Finančna podpora je bila večkrat izpostavljena kot ključni pogoj za revitalizacijo dediščine.

Udeleženci predlagajo:

- boljše razpise in finančne instrumente za obnovo vaških jeder,
- namensko financiranje za obnovo suhozidov,
- spodbude za izvajanje tradicionalnih dogodkov,
- podporo start-up pobudam na področju dediščine,
- spodbude za lokalno pridelavo hrane.

Predlogi odražajo potrebo po bolj ciljno usmerjenih in dostopnih razpisih, ki bi omogočili dejansko aktivacijo dediščinskih potencialov.

6.3 Prenos znanja

Prenos znanja je bil prepoznan kot eden najpomembnejših dejavnikov za dolgoročno ohranjanje dediščine. Udeleženci predlagajo:

- delavnice za suhozide, tradicionalne obrti in praktična znanja,
- medgeneracijske programe,
- aktivno vključevanje mladih v društva,
- sistematično zapisovanje ustnega izročila,
- oživljanje vaških praks in tradicionalnih dogodkov.

Ti predlogi poudarjajo nujnost strukturiranega pristopa k ohranjanju nesnovne dediščine, ki se pogosto izgublja najhitreje.

6.4 Revitalizacija objektov

Obnova in ponovna uporaba obstoječih objektov je bila prepoznana kot ključna priložnost za krepitev kulturnega življenja in identitete prostora. Predlogi vključujejo:

- revitalizacijo opuščenih vaških jeder,
- ureditev lastništva praznih objektov,
- oblikovanje večnamenskih prostorov za kulturo in druženje,
- dodajanje vsebin v gradove in zgodovinske objekte,
- aktivno uporabo objektov za programe, srečanja in dogodke.

Udeleženci so poudarili, da prazni objekti predstavljajo hkrati izziv in izjemen razvojni potencial.

6.5 Interpretacija in vsebine

Za učinkovito predstavitev dediščine je nujno, da je obiskovalcem in prebivalcem dostopna skozi kakovostno interpretacijo. Skupine predlagajo:

- razvoj celostnih interpretacijskih programov,
- dodajanje vsebin v grajske objekte,
- več tradicionalnih prireditev,
- povezovanje tradicije s sodobnimi oblikami kulture.

Predlogi nakazujejo potrebo po bogatejšem in bolj dinamičnem interpretacijskem pristopu.

6.6 Vključevanje skupnosti

Udeleženci izpostavljajo pomen skupnostnega upravljanja, ki krepi pripadnost in trajnost.

Predlagajo:

- aktivno vključevanje prebivalcev v načrtovanje in odločanje,
- večjo podporo društvom,
- povezovanje mladih in starejših,
- vključevanje lokalnih ponudnikov v programe in dogodke.

Iz zapisov je razvidno, da prav vključevanje skupnosti ustvarja pogoje za dolgoročno ohranjanje dediščine.

6.7 Promocija in vidnost

Za izboljšanje prepoznavnosti dediščine udeleženci predlagajo:

- promocijske dogodke, ki predstavljajo šege, navade in kulinariko,
- sistematično dokumentiranje dediščine,
- boljšo dostopnost lokalnih produktov,
- več interpretacij v vaških in grajskih jedrih.

Predlogi kažejo na potrebo po celovitem pristopu k promociji, ki presega enkratne dogodke in vključuje dolgoročno strategijo.

7. KLJUČNI SKLEPI

Na podlagi analiziranih zapisov štirih skupin se jasno izrisuje niz ključnih sistemskih izzivov, ki pomembno vplivajo na stanje kulturne dediščine v Primorsko-notranjski in Obalno-kraški regiji. Izzivi so tako strukturni kot operativni, prepletajo upravljanje prostora, socialne dinamike, demografske trende, ekonomske pogoje in ohranjanje tradicij. Sklepi predstavljajo usklajen glas lokalnih deležnikov ter nakazujejo področja, ki zahtevajo posebno pozornost na nacionalni ravni.

Udeleženci so izpostavili naslednje ključne ugotovitve:

1. **Neurejeno lastništvo predstavlja osrednjo oviro** pri razvoju, upravljanju in revitalizaciji kulturne dediščine ter kulturne krajine. Razdrobljene parcele, nejasni lastniški odnosi in nepremičnine brez znanih lastnikov preprečujejo učinkovito načrtovanje in izvedbo projektov.
2. **Nesnovna dediščina se hitro izgublja**, predvsem zaradi pomanjkanja strukturiranega prenosa znanja, zmanjševanja prostovoljstva ter pomanjkanja prostorov in priložnosti za izvajanje tradicionalnih praks.
3. **Vaška jedra pospešeno propadajo**, saj ni ustreznih spodbud za obnovo, ni jasnih lokalnih in regionalnih strategij revitalizacije, demografski trendi pa dodatno zmanjšujejo življenjskost vasi.
4. **Kulturna krajina izgublja svojo funkcijo in prepoznavnost**, ker številni elementi niso vzdrževani, sistemi podpore pa niso zadostni za dolgoročno ohranjanje teras, suhozidov in drugih krajnotvornih elementov.
5. **Gradovi in drugi zgodovinski objekti ostajajo neizkoriščeni razvojni potencial**, saj trpijo zaradi pomanjkljivih vsebin, šibke interpretacije ter nejasnih lastniških razmerij.
6. **Finančne spodbude so nezadostne ali nedostopne**, kar omejuje tako obnovo snovne dediščine kot programe oživljanja nesnovne dediščine. Udeleženci izpostavljajo potrebo po stabilnih, dolgoročnih in posebej ciljanih virih financiranja.
7. **Lokalne skupnosti niso dovolj vključene** v načrtovanje, upravljanje in odločanje, zato prostovoljstvo upada, medgeneracijski prenos tradicij pa slabi.
8. **Podoba in imidž podeželja sta neustrezna**, predvsem zaradi pomanjkljive interpretacije, slabe prepoznavnosti dediščinskih vsebin in nezadostne javne promocije.

ZAKLJUČEK

Razprava o kulturni dediščini v Primorsko-notranjski in Obalno-kraški regiji je pokazala, da dediščina ostaja eno najpomembnejših razvojnih, identitetnih in socialnih sidrišč podeželja. Udeleženci so izpostavili bogastvo snovne in nesnovne dediščine ter močno čustveno, simbolno in skupnostno povezanost prebivalcev s prostorom. Hkrati pa so opozorili na številne strukturne izzive, ki ogrožajo tako ohranjenost kot razvoj dediščine – od neurejenega lastništva in pomanjkanja upravljavskih sistemov, do upada tradicionalnih znanj, propadanja vaških jeder in nezadostne prepoznavnosti dediščine v širši javnosti.

Predlagani ukrepi jasno kažejo, da lokalne skupnosti potrebujejo usklajen in dolgoročen pristop k upravljanju kulturne dediščine. Udeleženci so oblikovali vrsto konkretnih in izvedljivih predlogov, ki vključujejo ureditev lastniških razmerij, boljše upravljanje kulturne krajine, povečanje finančnih spodbud, oživljanje nesnovne dediščine, revitalizacijo vaških jeder, razvoj interpretacije ter večjo vključenost prebivalcev in lokalnih organizacij. Predlogi odražajo zavedanje, da dediščina ni le element preteklosti, temveč živ razvojni potencial, ki lahko pomembno prispeva k socialni koheziji, turizmu, lokalnemu gospodarstvu in trajnostnemu razvoju regije.

Regijska razprava je tako ustvarila jasno sliko ključnih izzivov ter artikulirala nabor rešitev, ki izhajajo neposredno iz potreb in znanj lokalne skupnosti. Ti izsledki bodo pomemben prispevek k nadaljnjim razpravam v okviru 6. Slovenskega podeželskega parlamenta ter predstavljajo dragoceno izhodišče za oblikovanje sistemskih ukrepov na regionalni in nacionalni ravni. Ohranitev, aktivacija in celostno upravljanje kulturne dediščine zahtevajo tesno sodelovanje države, občin, strokovnih institucij in lokalnih prebivalcev – le tako bo mogoče zagotoviti, da dediščina ostane temelj identitete in razvojna priložnost prihodnjih generacij.